

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΧΑΡΑΔΑΚΙΩΤΙΣΣΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΘΡΕΑ

Χριστόδουλος Πέτσας

Είναι μια μεγαλόπρεπη εκκλησία που βρίσκεται στην ομώνυμη ενορία της Κυθρέας δίπλα στον κεντρικό δρόμο που διασχίζει την πεδινή και ορεινή Κυθρέα για να φθάσει μέχρι τον Κεφαλόβρυσο και να συνεχίσει τη διαδρομή μέχρι τη Χαλεύκα όπου το ομώνυμο πυκνόφυτο δάσος στολίζει τη νότια πλευρά της οροσειράς του Πενταδακτύλου.

Η θεμελίωση της άρχισε το 1878(έτος που κατέλαβαν την διακυβέρνηση της Κύπρου οι Άγγλοι κατόπιν σχετικής συμφωνίας με την Οθωμανική αυτοκρατορία) και περατώθηκε τα τέλη του 19ου αιώνα όπως μαρτυρεί εντοιχισμένη πλάκα που βρίσκεται πάνω από τη βόρεια πύλη της εκκλησίας: «Τω σωτηρίω έτει 1912». Τα έξοδα των εγκαινίων διέθεσε ο τότε πρόεδρος της εκκλησιαστικής Επιτροπής και προύχοντας της κοινότητας Μιχαήλ Ατταλίδης, παραθέσας προς τούτοις γέυμα σ' όλους τους ξένους κληρικούς και λαϊκούς.

Το σχέδιο της εκκλησίας είναι πανομοιότυπο με εκείνο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου στη Βώνη και συμπεραίνεται πως ο σχεδιαστής και των δυο εκκλησιών είναι το ίδιο πρόσωπο και πως κτίστηκαν στην ίδια περίοδο και υπό τις ίδιες συνθήκες

ανοικοδομήσεως.

Οι κάτοικοι όλης της Κύπρου μας με τη βαθειά προσήλωση τους στη θρησκεία του Ναζωραίου αμιλλόντουσαν από τα παλιά χρόνια ποια κοινότητα θα αναδείξει το μεγαλοπρεπέστερο ναό ανάμεσα στις πόλεις και τα χωριά. Πέραν από τα χρήματα που πρόσφεραν για την ανέγερση ιερών ναών πρόσφεραν και εθελοντική εργασία που ήταν πολυτιμότερη της προσφοράς τους σε χρήμα. Η εθελοντική αυτή εργασία δεν περιοριζόταν μόνο ανάμεσα στους κατοίκους της δικής τους κοινότητας, αλλά επεκτεινόταν και στην ανέγερση ναών γειτονικών κοινοτήτων.

Με την αμοιβαία αυτή συνεργασία οι αρχαίοι πρόγονοί μας ανέδειξαν τα λαμπρά, τα στερεά και ακατάβλητα οικοδομήματα των εκκλησιών που τα βρήκαμε εμείς οι σημερινοί κληρονομιά από τους προγόνους μας. Η εθελοντική εργασία και η αλληλοβοήθεια των προγόνων μας συνέτειναν στη μακρόχρονη περίοδο της ανεγέρσεως των εκκλησιών μας.

Ο αείμνηστος πατέρας μου Χ"Πέτρος Πέτσας που γεννήθηκε στη Βώνη το 1873 και πέθανε σε ηλικία 96 χρόνων μου έλεγε όταν εκτίζετο η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου του χωριού του τη μέρα που επρόκειτο να χυθεί η

στέγη και ο θόλος μαζεύτηκαν κτίστες και εργάτες όχι μόνο από τη Βώνη αλλά και απ' όλα τα γειτονικά της χωριά γιατί έπρεπε να αποπερατωθεί την ίδια μέρα για ν' αποβεί συμπαγής, στερεά και ανθεκτική.

Κατά την εκσκαφή των θεμελίων της εκκλησίας Παναγίας Χαρδακιώτισσας παρατηρήθηκε ότι τα χώματα ήταν μαλακά, ξενά και πρόσθετα στον τόπο. Γι' αυτό υποχρεώθηκαν οι εργάτες να προχωρήσουν σε αρκετό βάθος για να βρουν στερεό και παρθένο έδαφος. Στα δυτικά όμως της εκκλησίας το υπέδαφος φάνηκε πιο στερεό σε λιγότερο βάθος σε σύγκριση με τα ανατολικά γι' αυτό το καμπαναριό κρίθηκε σκόπιμο να κτισθεί στα δυτικά για λόγους πληρέστερης ασφάλειας σε αντίθεση με άλλες εκκλησίες που κτίζεται συνήθως στα ανατολικά.

Άνδρες και γυναίκες και από τις δυο ενορίες της Κυθρέας, Συρκανιά και Χαρδακιώτισσα πρόσφεραν εργατικά χέρια στην εκσκαφή των θεμελίων που έφθασαν σε βάθος 40-50 πόδια. Μετά την εκσκαφή των θεμελίων άρχισε και η εθελοντική εργασία των κτιστάδων. Εγέμιζαν τα θεμέλια με μπετό στο οποίο τοποθετούσαν κατά διαστήματα καλούπια τετράγωνα από ξύλα επενδυμένα με σίδηρο για λόγους αντοχής και ασφάλειας.

Επί των θεμελίων τούτων όταν εφθα-

σαν στην επιφάνεια άρχισε η ανοικοδόμηση των τοίχων με πέτρα και είχαν πάχος 6 πόδια και μήκος 120 πόδια και ύψος 40 περίπου πόδια εκτός του Αγίου Βήματος. Το ανώγειο (γυναικωνίτης) της εκκλησίας είχε δυο εισόδους μια στο βορρά και μια στο νότο.

Γύρω της εκκλησίας κτίστηκε ασβεστόκτιστος τοίχος ύψους δυο μετρα και στη συνέχεια τοποθετήθηκε σιδερένιο κιγκλίδωμα ύψους τεσσάρων ποδών με δυο εισόδους μια στην ανατολή και μια στο βορρά.

Τα έξοδα της οικοδομής της εκκλησίας καλύφθηκαν από ασημί πάχους 2 περίπου ιντζών που ήταν επενδυμένο το εσωτερικό της παλιάς εκκλησίας η οποία βρισκόταν σε απόσταση 20 μέτρων στη βόρεια πλευρά και με εμβαδό το 1/3 της νέας εκκλησίας.

Η εκκλησία της Παναγίας Χαρδακιώτισσας είχε σημαντική κτημοσύνη και ήταν από τις πλουσιότερες εκκλησίες της Κυθρέας. Την περιουσία τούτη αξιολόγησε κατάλληλα η εκκλησιαστική επιτροπή. Αναφέρω στη συνέχεια τα κτήματά της.

1. Είχε την πλατεία Κεφαλοβρύσου το 1/2 μερίδιο (το άλλο 1/2 ανήκε στην εκκλησία Αγίας Άννας (Συρκανιά) εκτάσεως ημίσεος προσταθίου με ένα μικρό κέντρο κτισμένο πάνω από την πηγή. Ήταν αρκετά προσο-

δοφόρο γιατί καθημερινά φιλοξενούσε κόσμο από όλη την Κύπρο και το εξωτερικό. Ήρχοντο ν' απολαύσουν το τρεξιμό νερό του Κεφαλοβρύσου και τη δροσιά και τη σκιά των γέρικων πλατανιών που στόλιζαν την Πλατεία.

2. Είχε τρία λιοχώρια. Α' ένα λιοχώρι 21/2 σκάλες και δίπλα εκτεταμένη αυλή εκεί κτίστηκε το νέο σχολικό κτίριο Χαρδακιώτισσας. Β. Είχε στην τοποθεσία «Κοκκινόκρεμος» 30 ελαιόδενδρα σε εκτεταμένο κτήμα πάνω από το «φυλλέρι» με ιδιοκτήτες το Χ' Βραχίμη και τους κληρονόμους Βαρέλληδες. Γ' είχε 21/2 προστάθια λιοχώρι στην περιοχή Αγίας Μαρίνας Κυθρέας στην τοποθεσία «Κυπαρίσσια» όπου λίγα χρόνια προ της εισβολής των Τούρκων στην Κύπρο κτίστηκε το περιφερειακό γυμνάσιο της Κυθρέας.

3. Είχε ακόμη 6 ώρες νερού με το όνομα «Ξυλευρίτικο». Το νερό τούτο ενοικιαζόταν στον ίδιο ενοικιαστή που είχε το λιοχώρι για την άρδευση του με ενοίκιο και για τα δυο £18-22 το χρόνο.

4. Είχε ένα μικρό καφενείο στην Πλατεία Χαρδακιώτισσας ακριβώς δίπλα στο καφενείο Κυριάκου Καλογήρου. Το καφενείο τούτο ενοικιαζόταν στο Χαράλαμπο Χ' Μοιραίο για £10 το χρόνο.

5. Αντίκρου του άνω καφενείου ήταν το λεμοναρκό της εκκλησίας εκτάσεως 3 προσταθίων και ενοικιαζόταν £9-10 το χρόνο στον Παράσχο Παναγή.

6. Είχε ολόκληρο το Μύλο του Αμπελιού που ενοικιαζόταν £20 το χρόνο.

7. Είχε ιδιοκτησία δέκα μερόνυχτα μόνο στο Μύλο Κάτω Ρηάτικο που ενοικιαζόταν £10 το χρόνο.

8. Είχε το ελαιοπιεστήριο αντίκρου της εκκλησίας.

9. Περιβόλι του Χ' Πασχάλη εκτάσεως 11/2 σκάλες με ελαιόδενδρα και λεμονόδενδρα με ενοικιαστή συνήθως το Χαράλαμπο Κουννή και με ενοίκιο το χρόνο κυμαινόμενο από £35-100.

10. Λιοχώρι του ψύλλου εκτάσεως 3 προσταθίων στην ενορία Χαρδακιώτισσας ενοικιαζόταν κάθε χρόνο τον καρπό με ποσό κυμαινόμενο από £15-30 ανάλογα με το χρόνο.

11. Χωράφι επικαλούμενο Λάντα εκτάσεως μιας σκάλας πουλήθηκε ως οικόπεδο. Το 1/2 αγοράστηκε από το Στέλιο Ιωάννου και το άλλο 1/2 αγοράστηκε από το Δημήτρη Λοΐζου για £200 ολόκληρο.

12. Περιβόλι 3 σκάλες με λεμονόδενδρα και ελαιόδενδρα.

13. Χώρος της παλιάς εκκλησίας με το παλιό νεκροταφείο εκτάσεως 2 προστάθια.

14. Το νέο νεκροταφείο 2 σκάλες, τη μια σκάλα είχε δωρίσει ο Νικόλας Αλουπός.

15. Αρκετές χιλιάδες μετοχές της Τράπεζας Κύπρου που σήμερα είναι σημαντικής αξίας.

16. Από την κινητή περιουσία αξιο λόγου ήταν το χρηματοκιβώτιο της εκκλησίας.

Το χρηματοκιβώτιο ήταν δίπλα στο παγκάρι και φυλόγονταν σ' αυτό εκτός από τα χρήματα, αρχαία βιβλία, πολύτιμα ιερά σκεύη και άλλα ιερά κειμήλια. Το βάρος του ήταν 400 οκάδες. Τέτοια χρηματοκιβώτια είχαν εισαχθεί στην Κύπρο μόνο τρία. Το ένα κατείχε η εκκλησία της Χαρδακιώτισσας. Το δεύτερο κατείχε ο Τούρκος έμπορος Αλη Ριζά με μεγάλο κατάστημα στην εμπορική οδό Ερμού της Λευκωσίας γνωστός ανά το παγκύπριο κοινό Τούρκων και Ελλήνων για τα φθηνά εμπορεύματα ντόπια και εξωτερικά που διέθετε. Το τρίτο κατείχε ο Πολύδωρος Πετάσης από την Κυθρέα και εμπορευόμενος στην κοινότητα Αρόδες επαρχ. Πάφου.

Το χρηματοκιβώτιο τούτο περιβαλλόταν γύρω -τριγύρω με σιδερένιες βραχιόλες πάχους μισής ίντζας. Εσωτερικά είχε τέσσερα σύρματα (συρτάρια) με κρύφτη. Η κλειδαριά ήταν σκεπασμένη και έπρεπε για να την

εξακριβώσεις να ξεσηκώσεις το σημείο δείχτης.

Το κλειδί της ήταν 3 ίντζες μήκος. Όταν ξεκλείδωνε φαινόταν άλλες δυο κλειδαριές. Η μια ξεκλείδωνε με κλειδί μισό πόδι και η άλλη με κλειδί 3/4 του ποδιού. Όταν ξεκλείδωνόταν υπήρχε εσωτερικά δείχτης κολλημένος που έπρεπε να το σπρώξεις για να φθάσεις στο περιεχόμενο.

Από την άνω περιγραφή του ανοίγματος φαίνεται ότι το βάρος που είχε το χρηματοκιβώτιο και από την άλλη το πολύπλοκο του ανοίγματος απετρεπαν και τον πιο τολμηρό διαρρήκτη να εκτελέσει το ανόσιο του έργο.

Το έτος 1949 ανέλαβε καθήκοντα γραμματέα της εκκλησιαστικής επιτροπής ο Μιχαήλ Κυριάκου. Είχε παρατηρήσει πως οι μύλοι με τα ενοίκια που έπαιρναν κάθε χρόνο ήταν τελείως ασύμφοροι γιατί δεν αρκούσαν ούτε να καθαρίζονται συχνά από την μόθη που παρέσυραν οι χείμαρροι στη διάρκεια του χειμώνα και έπρεπε να καθαρισθούν χωρίς άλλο γιατί αδρανούσαν οι μύλοι και οι ενοικιαστές με το δίκαιό τους ήταν πολύ απαιτητικοί. Το ίδιο ασύμφορα ήταν το λεμοναρκό στην πλατεία της Χαρδακιώτισσας, όπως και το νερό με το λιοχώρι στην περιοχή Αγίας Μαρίνας. Γι' αυτό ο Μιχάλης Κυριάκου εισηγήθηκε στην Επιτροπή να πουλήσουν το λιοχώρι με το νερό και να κτίσουν

μαγαζιά που εύκολα ενοικιάζονταν και χωρίς άλλα έξοδα. Η εισήγηση αυτή του Μ.Κ. έγινε δεκτή από την Επιτροπή. Έπρεπε όμως παράλληλα με την έγκριση της Επιτροπής να εξασφαλισθεί και η έγκριση του Αρχιεπισκόπου. Ο Αρχιεπίσκοπος πείσθηκε στην εισήγηση κατόπι γνωμοδότησης του αρχιτέκτονα Πεύκιου Γεωργιάδη ότι πράγματι η εκποίηση ήταν συμφερότερη με την ανοικοδόμηση μαγαζιών.

Μετά την έγκριση ζητήθηκαν προσφορές και η εργολαβία δόθηκε στο γυιο του Τοφί Γυψιώτη ο οποίος βραδύτερο εντάχθηκε στην ΕΟΚΑ και έπεσε στα χέρια των Άγγλων και μέχρι σήμερα είναι αγνοούμενος.

Στο λεμοναρκό κτίστηκαν 9 μαγαζιά που στοίχισαν £2000 ενώ από την πώληση νερού και λιοχωριού στην Αγία Μαρίνα εισπράχθηκε ποσό £1700.

Τα μαγαζιά ενοικιάστηκαν £15 το χρόνο το καθένα, με τον όρο όμως κάθε δυο χρόνια να αυξάνεται το ετήσιο ενοίκιο £3. Τα υπ' αριθμό 1, 2, 3, ενοικίασε ο μεγαλοεπιχειρηματίας Γιάννης Γ. Μακρής. Βραδύτερο όμως ο Γιάννης Μακρής το υπ' αριθμό 3 το παραχώρησε στον Ανδρέα Χαραλάμπους με τους ίδιους όρους. Το υπ' αριθμό 4 ενοικίασε ο Τάκης Χριστοδούλου για γκαράζ. Το υπ' αριθμό 5 ενοικίασε ο Κυριάκος Ιωάννου για γκαράζ. Τα υπ' αριθμό 6, 7, 8, 9 ενοικίασε ο Μιχαήλ Κυριάκου.

Η οικοδομή των άνω μαγαζιών κράτησε ένα περίπου χρόνο το 1950 και στις 12 Νοεμβρίου 1950 ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' τέλεσε τα εγκαίνια, η δε πλατεία πήρε το όνομα «Πλατεία Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'» κατόπι υποδείξεως του Δήμου Κυθρέας με Δημ. Στυλιανό Αθανασιάδη. Μετά τα εγκαίνια ο Μιχαήλ Κυριάκου παρέθεσε γεύμα φιλοξενίας σε 67 συνδαιτυμόνες κληρικούς με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ' και άλλους λαϊκούς.

Αργότερα το 1965 η Εκκλησιαστική Επιτροπή πώλησε το περιβόλι κοντά στο παλαιό σχολείο της Χαρδακιώτισσας, εκτάσεως 21/2 σκάλες με την έγκριση του Αρχιεπισκόπου στη Σχολική Εφορεία Κυθρέας για £2000 για να κτισθεί το νέο σχολικό κτίριο Χαρδακιώτισσας να γίνει σχολικός κήπος και να μείνει χώρος για σχολική αυλή. Με τα χρήματα αυτά κτίστηκαν έξη καταστήματα για γκαράζ στο χώρο της παλαιάς εκκλησίας η οποία αφέθηκε ασυντήρητη και είχε καταρρεύσει. Τα γκαράζ ενοικιάστηκαν σε κατόχους αυτοκινήτων προς £1.5 το μήνα.

Η εκκλησία είχε ακόμη το ελαιοπιεστήριο (ελιόμυλος) αντίκρου της νέας εκκλησίας το οποίο η Επιτροπή πώλησε στο Γεώργιο Πετάση για £800 μόνο τα μηχανήματα όχι τον τόπο που παρέμεινε περιουσία της

εκκλησίας.

Πέραν της αυλής της εκκλησίας που κάλυπτε όλο της το γύρο υπήρχε περιβόλι με λεμονοδένδρα το οποίο η Επιτροπή παραχώρησε στον Ανδρέα Χριστοδούλου (Συνταξιούχο Αγροφύλακα για σειρά χρόνια στη Χρυσίδα) με τη συμφωνία να περιποιείται τον ανθόκηπο με τριανταφυλιές και βιολέττες πλάτους 6 πόδια στο γύρο της εκκλησίας για καλλωπισμό και ευπρέπεια του ιερού ναού παράλληλα όμως να υπηρετεί την εκκλησία ως νεωκόρος.

Η εικόνα της Μεγαλόχαρης στην ενορία Χαρδακιώτισσα της Κυθρέας κατά θεία θέληση μεταφέρθηκε στις ελεύθερες περιοχές της Κύπρου μας από τον Πρόεδρο της Εκκλησιαστικής Επιτροπής, αείμνηστο Μιχαήλ Κυριάκου τη 14η Αυγούστου 1974 στη Β' εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο.

Πολύ πρωί τη μέρα αυτή τα τούρκικα αεροπλάνα πετούσαν πάνω από τον Πενταδάκτυλο και σκορπούσαν τη φωτιά και το σίδηρο καίοντας τα δάση και σκοτώνοντας τον κόσμο που έντρομος προσπαθούσε ν' απομακρυνθεί από την κόλαση του θανάτου.

Ο Μιχαήλ Κυριάκου μπήκε στο αυτοκίνητο του με τις αδελφές του Μαρίτσα, Ανδριανή, Μερόπη, Χαριτίνη, Ελένη για να φύγουν και γλυτώσουν από την οργή του Ασιάτη επιδρομέα.

Δυστυχώς όμως το αυτοκίνητο με την εκκίνηση που έκανε αντί να προχωρήσει μπροστά κινείτο διαρκώς προς τα πίσω. Ύστερα από αλλεπάλληλες προσπάθειες που έκαμε χωρίς αποτέλεσμα ο Μ.Κ προχώρησε πεζός να βρει θέσεις σε αυτοκίνητα που έφευγαν την ώρα εκείνη. Τη στιγμή εκείνη περνούσε και ο ιερέας Παπάκωστας Παπαναστασίου για να κάμει παράκληση για το κακό που βρήκε τον Τόπο μας. Τότε είπε στον ιερέα: «Να σου στείλω κοπέλια να τους δώσεις την εικόνα της Παναγίας και του Αγίου Δημητριανού, το ιερό ευαγγέλιο, τη ζώνη της Παναγίας και άλλα ιερά σκεύη και κειμήλια να τα πάρω μαζί μου». Σε λίγο αντί όλων τούτων έστειλε μόνο την εικόνα της Παναγίας σκεπασμένη σε μαντηλιά και πέστε του Μιχάλη: «Να περάσει από το Παλαίκυθρο να πει στ' αδελφοτέχνια μου να έλθουν να με πάρουν μαζί τους και όλα τα άλλα θα τα μεταφέρω εγώ. Πράγματι πέρασαν τα αδελφοτέχνια του και τον μετέφεραν αλλά μόνο τα λείψανα του Αγίου Δημητριανού και τη ζώνη της Παναγίας μετέφερε και ένα ευαγγέλιο επάργυρο, το οποίο ήταν πολύ παλαιό.

Η θαυματοργός εικόνα της Παναγίας της Χαρδακιώτισσας με τη μεταφορά της στις ελεύθερες περιοχές παρέμεινε στο σπίτι που έμενε ο Μιχαήλ Κυριάκου. Ήταν σπίτι ενοικιαζόμενο από την εκκλησία της Παναγίας στην Παλουριώτισσα. Κατόπι

όμως κατ' απαίτηση του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου κ.κ. Χρυσοστόμου μεταφέρθηκε στον Ιερό Ναό Παναγίας Παλουριώτισσας και τοποθετήθηκε σε ξεχωριστό θρονί.

Στο διάστημα που η εικόνα της Μεγαλόχαρης βρισκόταν στο σπίτι που ενοικιαζόταν από το Μιχάλη αυτός είχε λογαριασμό της Τράπεζας Κύπρου επ' ονόματι της εκκλησίας στην Χαρδακιώτισσα και καταστάσεις της Τράπεζας Κύπρου έπαιρνε κάθε χρόνο. Μια τέτοια κατάσταση δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Ελεύθερη Κυθρέα» για πρόληψη ψιθύρων σε βάρος του.

Θαύματα της Παναγίας: Ο Μιχαήλ Κυριάκου μου διηγήθηκε τα πιο κάτω θαύματα που έκαμε η Παναγία όταν βρισκόταν στο ενοικιαζόμενο σπίτι.

Α' Μια κοπέλα που εργαζόταν στην Κεντρική Τράπεζα Κύπρου πήρε διαζύγιο μέσω του εκκλησιαστικού δικαστηρίου, το ζεύγος τούτο είχε ένα γιο και το πολιτικό δικαστήριο τον παραχώρησε στη μητέρα του. Η κοπέλα αυτή μετά τη διάλυση του γάμου παρακαλούσε συνεχώς την Παναγία να την αποκαταστήσει εκ νέου. Μια νύκτα ενεφανίστηκε στον ύπνο της μια κοπέλα η οποία της είπε: «Με παρακαλείς ολοένα να σε αποκαταστήσω, γιατί όμως δεν έρχεσαι να με δεις και να προσκυνήσεις.» Στην όλη συζήτηση που έκαμε η

κοπέλα, η Παναγία, της αποκάλυψε το σπίτι του Μιχάλη Κυριάκου που ενοικίαζε στην Παλουριώτισσα από την εκκλησία της Παναγίας Ευαγγελίστριας. Η κοπέλα εξακρίβωσε το σπίτι τούτο και ήλθε και προσκύνησε όπως την παρότρυνε στον ύπνο της η Παναγία. Και πραγματικά το θαύμα μετά ένα μήνα έγινε. Η κοπέλα παντρεύτηκε νέο σύζυγο ο οποίος υιοθέτησε και το γιοί της που είχε από τον προηγούμενο σύζυγό της.

Β' Θαύμα: Στα Λεύκαρα ένα παιδί του Δημοτικού Σχολείου είχε επιληψία. Μια μέρα μητέρα και γιος σαν πήγαιναν έξω στα χωράφια στο δρόμο ήλθε η κρίση του παιδιού και όταν συνήλθε το παιδί συνάντησαν μια κοπέλα στο δρόμο η οποία ρώτησε τη μητέρα τι έχει και κλαίει και τι συμβαίνει στο γιο της. Η μητέρα έδωσε την απάντηση γιατί κλαίει και πως το παιδί είναι επιληπτικό. Τότε η κοπέλα (φάντασμα) τους είπε πως μια νύκτα θα έρθω στον ύπνο σου και θα σου πω τι πρέπει να κάνεις για να γίνει καλά ο γιος σου. Σε ερώτηση της μητέρας πότε σκοπεύει να έρθει, αυτή απάντησε: «όταν βρω καιρό».

Μια νύκτα η κοπέλα (Παναγία) φάνηκε στον ύπνο της και της φανέρωσε όλα που έπρεπε να κάμει και αυτή έκαμε όσα της αποκάλυψε. Την Κυριακή του Θωμά ήλθαν στο σπίτι του Μιχάλη Κυριάκου στην Παλουριώτισσα,

η μητέρα, ο πατέρας και ο γιος, προσκύνησαν την εικόνα και ενημέρωσαν το Μιχάλη για όλα τα συμβάντα. Μετά ένα μήνα τηλεφώνησαν στο Μιχάλη πως το παιδί τους θεραπεύτηκε και πήγε στο σχολείο.

Μετά το τηλεφώνημα ήλθαν και προσκύνησαν την εικόνα της Παναγίας η αδελφή της μητέρας του παιδιού με τον άνδρα της και εξέφρασαν ευχαριστίες στο Μιχάλη Κυριάκου.

Το όνομα Χαρδακιώτισσα το πήρε η ενορία της Κυθρέας και το μετέδωσε και στην εκκλησία της Παναγίας γιατί βρισκόταν σε ανοικτή χαράδρα σε αντίθεση με τις άλλες ενορίες της ορεινής Κυθρέας που βρίσκονταν σε στενές χαράδρες. Χαρδακιώτισσα από τη χαράδρα και με αποκοπή του δεύτερου α και ρ έμεινε Χαρδακιώτισσα.

Κατ' άλλη εκδοχή η ενορία πήρε το όνομα Χαρδακιώτισσα από κάποιο επίσημο του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Παλαιολόγου που λεγόταν Χορδάκης. Αυτός έφθασε στην Κύπρο κι έφερε την εικόνα της Παναγίας και χρήματα και έκτισε την παλιά εκκλησία η οποία από το όνομα Χορδάκης ονομάστηκε Χορδακιώτισσα και με τη πάροδο του Χαρδακιώτισσα (με την μετατροπή του ο σε α.

George Jeffery Historic Monuments of Cyprus p. 270 ο Jeffery επισκέφθηκε την Κυθρέα στη δεύτερη δεκαετία

του αιώνα μας: Παναγία η Χαρδακιώτισσα. Είναι το πιο αρχαίο μνημείο στην Κυθρέα. Αυτή η εκκλησία ήταν μοιραίο να γίνει ένα από τα ατυχή θύματα της γενικής επιθυμίας των χωρικών της Κύπρου να κατεδαφίζουν τις αρχαίες εκκλησίες και ν' ανοικοδομούν νέες με τη δικαιολογία γιατί είναι κτισμένες με τον παλιό ρυθμό. Το οικοδόμημα είναι τελείως απογυμνωμένο. Αναμένεται απο το εσωτερικό η μετακίνηση μερίδας του εικονοστασίου.

Η εκκλησία είναι σχεδιασμένη σε τρεις πτέρυγες και κάθε πλευρά στηρίζεται επί βραχέων στρογγύλων κολώνων με κιονόκρανο. Ο βαρελωτός θόλος των τριών αψίδων ενδυναμούται με πλευρές οι οποίες στη νοτια πλευρα κατεβαίνουν σε ημίσειες κολώνες σχηματίζουσαι τοιχίζουσα στοά. Οι εντυπώσεις του επισκέτου που αντικρύζει το εσωτερικό του ναού διαπιστώνει ότι είναι αρχαίο οικοδόμημα και τοι είναι δύσκολο να προσεγγίσει τη χρονολογία του οικοδομήματος αλλά κρίνοντας την τελευταία θέση της διατήρησής του δε μπορεί να είναι αρχαιότερο του 16ου αιώνα. Από τη περιγραφή που δίδει ο Jeffery πρόκειται για την παλιά εκκλησία της Χαρδακιώτισσας την οποία εγκατέλειψαν στην τύχη του φθοροποιού χρόνου με την ανοικοδόμηση της νέας εκκλησίας.

Πρέπει ν' αναφερθεί ότι κάθε αρχαίος ναός διατηρεί πάντοτε την αξία του γιατί δείχνει το βαθμό" της εξέλιξης από τον καιρό που κτίστηκε μέχρι της ύπαρξης του διαχρονικά. Κρίμα που οι πρόγονοι μας αντί παράλληλα με τις νέες εκκλησίες που οικοδομούσαν για να ανταποκριθούν στον αυξανόμενο πληθυσμό συντηρούσαν και τις παλιές τα πολύτιμα αυτά στοιχεία της θρησκευτικής μας κληρονομιάς η Κύπρος θα έβριθε από αρχαιολογικό πλούτο που είχε πολλά να διδάξει στο διηνεκές σ' όλες τις γενεές. Από την παλιά εκκλησία μεταφέρθηκαν στη νέα εκτός από την εικόνα του Χριστού και της Παναγίας και οι εικόνες του Αγίου Δημητρίου, του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου.

Επίσης μεταφέρθηκαν από την παλιά εκκλησία στη νέα το οστεοφυλάκιο με τα οστά του Αγίου Δημητρίου η Ζώνη της Παναγίας και ένα μέρος του εικονοστασίου.

Το προσφυγικό Σωματείο «ΟΙ ΧΥΤΡΟΙ» Κυθρέας, ίδρυμα στις άνω ενορίες της Κυθρέας από το 1957 πάντοτε μεριμνούσε για την εκκλησία Χαρδακιώτισσας Κυθρέας. Με την προσφυγοποίηση για 26 τώρα χρόνια τελεί κάθε χρόνο τη γιορτή της Υπαπαντής και του πανηγυρικού εσπερινού, γιορτή που γιόρταζε η Πανα-

για της Χαρδακιώτισσας στην Κυθρέα. Τέλει αυτές στον ιερό ναό της Ευαγγελίστριας στην Παλουριώτισσα.

Με πρωτοβουλία του ίδιου σωματείου και με τις ακούραστες ενέργειες του Προέδρου κ. Μιχαήλ Ανδρέου προς το Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομο δόθηκε η εικόνα της Παναγίας Χαρδακιώτισσας την 18η Φεβρουαρίου 1999 στο Εργαστήριο Συντηρήσεως Αρχαίων Εικόνων, Πινάκων και Χειρογράφων της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου με διευθυντή το Δρ Πάτερ Δημοσθένους και Πρόεδρο της Βυζαντινής Ακαδημίας Κύπρου. Ο δρ. Δημοσθένους θα ανακοινώσει όσα είχε ανακοινώσει για την όλη συντήρηση της εικόνας σε δημοσιογραφική διάσκεψη στις 25 Ιανουαρίου 2000 το μεσημέρι στη «Νεανική Φωλιά» (Παναγιώτη Κάσπη 6, Ακρόπολη, Λευκωσία).

«Κάτω από το επίχρυσο επικάλυμμα το οποίο ετέθη με την επιστασία Ιωαννικίου Αρχιμανδρίτου το 1814 εφάνηκε μια αργυρά επικάλυψη την οποία προσέθεσε ο γνωστός αργυροχόος και εικονογράφος Ιωάννης Κορνάρος από την Κρήτη το 1811. Η αργυρά αυτή επικάλυψη εκάλυπτε όλο το μέγεθος της εικόνας ακόμη και τα πρόσωπα ήσαν ζωγραφισμένα πάνω στην επικάλυψη. Κατά τη συνήθεια της εποχής η Θεοτόκος διακρίνεται ένθρονος με το Χριστό στο αρι-

στερό της γόνατο ενώ ανάμεσα σε δικοσμήσεις δεξιά και αριστερά διακρίνονται προφήτες. Άγγελοι επίσης υπάρχουν στο άνω μέρος. Στο κέντρο προς τα κάτω υπάρχει μικρή θυρίδα για σκοπούς προσκύνησης της πρωτότυπης εικόνας η οποία ήτο καθ' ολοκληρία καλυμμένη.

Έγινε προσεκτική αφαίρεση της αργυροεπίχρυσης επικάλυψης και απεκαλύφθη η πρωτότυπη εικόνα. Απεικονίζει τη Θεοτόκο αριστεροκρατούσα του τύπου της οδηγήτριας που είναι μια από τις αρχαιότερες μορφές της Θεοτόκου που διασώζεται. Παρουσίαζε συσσωρευμένα προβλήματα αλλοίωσης των βερνικιών από το αρχαίο βερνίκωμα, εξαιτίας προσκύνησης σκοτεινού χώρου, μικροκλιματικών συνθηκών, καπνού από καντήλια και θυμίαμα.

Σε πολλά σημεία υπήρχε αποκόλληση της προετοιμασίας από το ρούχο (επικολλημένο σαν πρώτο στρώμα) ενώ υπήρχαν σοβαρά δείγματα απολεπισμού της ζωγραφικής επιφανείας από την προετοιμασία. Στις ενώσεις των σανιδιών της εικόνας εξελίχθηκαν τα σημεία όπου υπήρχε ο μεγαλύτερος κίνδυνος απώλειας.

Κατ' αρχή, εξουδετερώθηκαν τα ξυλοφάγα έντομα με ειδικές ενέσεις. Ακολούθησε κατόπι μια προσεκτική επικόλληση των σημείων όπου υπήρχε άμεσος κίνδυνος απώλειας της

ζωγραφιάς. Στη συνέχεια έγινε καθαρισμός με διαλυτικά DAN και Turpen-tine. Ολοκληρώθηκε η επικόλληση με φυσική κόλλα Colletta και δερματοκόλλα. Στο τέλος επούλωση των ελλείψεων με γυψοδερματοκόλλα και επιζωγράφιση με ακουαρέλλα.

Για την όλη πορεία των εργασιών, εργάστηκαν με συνέπεια υπάλληλοι του Εργαστηρίου Συντηρήσεως και για τον κύκλο των αναλύσεων και ερευνών, συνεργαστήκαμε με εργαστήρια και εμπειρογνώμονες του εξωτερικού. Έτσι η ανταλλαγή απόψεων και η σύγκρισις θέσεων και θεωριών μπόρεσαν να δώσουν τον καλύτερο δρόμο δραστηριοποίησης και επέμβασης για τη διάσωση αυτού του τόσο σημαντικού έργου της κυπριακής εκκλησιαστικής κληρονομιάς μας.

Εστῶ και αν το σανίδι της εικόνας ανήκει στο 13ο -14ο αιώνα, η ζωγραφική επιφάνεια που σήμερα διασώζεται και ανακαλύφθηκε χρονολογείται στο 1610 περίπου. Σ' αυτή εργάστηκε ο εικονογράφος Λαυρέντιος Ιερομόναχος αν διαβάσουμε την επιγραφή που απεκαλύφθηκε κατόπι του καθαρισμού «Ανοικοδομήθη η εικόνα αύτη υπό Λαυρεντίου Ιερομονάχου ΑΧ (Φ); Περίπου 1610. ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑ».

Η αρχαία εικόνα που απεκαλύφθηκε είναι μια σημαντική μαρτυρία του τρόπου που επενέβαιναν οι εικονογράφοι και ως συντηρητές σύμφωνα

βέβαια με τις αισθηματικές αντιλήψεις της εποχής τους κάτι που δε συμβαδίζει με τις σύγχρονες θεωρήσεις περί συντηρήσεως.

Δεν διασώθηκε τεκμήριο της παλαιότερας ζωγραφικής επιφάνειας το οποίο πιθανότατα να ανήκε στη χρονολόγηση του Ξύλου της εικόνας.

Η εικόνα της Παναγίας Χαρδακιώτισσας έχει πολλά να αφηγηθεί αφού προέρχεται από μια τόσο σημαντική κωμόπολη όπως η Κυθρέα φημισμένη παγκύπρια για τα παλαιά μοναστήρια και τα πάμπολλα παρεκκλήσια της. Η αγάπη των Κυθρεωτών για το άγιο αυτό εικόνισμα είναι μεγάλη και ταυτίζεται με την αφοσίωση τους στον αγώνα για δικαίωση και επιστροφή στα σπίτια τους υπό συνθήκες ασφαλείας.

Η νέα εξέλιξη της συντήρησης ταυτίζεται με τον όρο σωστική συντήρηση καθότι περιλαμβάνει σαν κύριο κεφάλαιο της τον πλήρη σεβασμό στη σύνθεση του έργου ή της εικόνας όπως αποκαλύπτεται σιγά-σιγά κατόπιν ερευνών και κάτω από την επιμελημένη επέμβαση της ομάδας των συντηρητών. Σε τελευταίο στάδιο γίνονται προσεκτικές επιζωγραφήσεις σε σημεία και σε τόπους που δεν παραβιάζουν την αυθεντική απεικόνιση, δεν αλλοιώνουν τη σύνθεση, ούτε την ιστορία. Γιατί το καθετί όπως διασώζεται διδάσκει τις ερχόμενες γενεές για τις ρίζες του.

Η εκκλησία και ο Πολιτισμός βαδίζουν μαζί και μαζί τους πλάθονται οι πλουσιότατοι και αθάνατοι οραματισμοί για το βέλτιστο μέλλο του χριστιανισμού στην Κύπρο.

Μηνύματα που στάληκαν από καθηγητές στην Ευρώπη στη Δημοσιογραφική Διάσκεψη της 25ης Ιανουαρίου 2000 Ανάμεσα στα άλλα παραθέτω μόνο δυο.

1. Ο καθηγητής του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου κ. Νικόλαος Χολέβας εκφράζει μέσω της δημοσιογραφικής διάσκεψης το μήνυμα ότι ο Ελληνισμός είναι μαζί με την Κύπρο και ιδιαίτερα μαζί με τη Βυζαντινή Ακαδημία και τους πρόσφυγες στη θεάρεστη προσπάθεια που επιτελούν για τη ναποκατάσταση και συντήρηση της Εκκλησιαστικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς των Κατατεχομένων.

2. Ο καθηγητής της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ρώμης κ. s. Curuni.

Ένας χαιρετισμός γεμάτος εκτίμηση και πολλές θερμές ευχές για τις πάντα μεγάλες επιτυχίες των εργασιών της Βυζαντινής Ακαδημίας και του Εργαστηρίου Συντηρήσεως Αρχαίων Εικόνων Πινάκων και χειρογράφων της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου. Έχουν δοθεί επιτυχή και άψογα αποτελέσματα στη συντήρηση αυτή. Συγχαρητήρια για το ότι έχετε δώσει ξανά ζωή στη σωστή απεικόνιση

της Παναγίας Χαρδακιώτισσας και εύχομαι να έλθει τελικά η πολυπόθητη δικαιοσύνη, η ειρήνη και γαλήνη στην Κύπρο.

Μετά την προσεκτική και επιμελημένη συντήρηση της πρωτότυπης εικόνας της Παναγίας Χαρδακιώτισσας διατήρησε την αυθεντικότητα και γνησιότητα όπως την είχε ζωγραφίσει ο Ιερομόναχος Λαυρέντιος.

Η εικόνα έπρεπε να μεταφερθεί από την Ιερά Αρχιεπισκοπή στην εκκλησία Παναγίας Ευαγγελίστριας στην Παλουριώτισσα.

Με ενέργειες του Σωματείου «ΟΙ ΧΥΤΡΟΙ» Κυθρέας και ιδίως με τις ασύγκριτες προσπάθειες του προέδρου κ. Μιχαήλ Ανδρέου διευθετήθηκε η πομπή να γίνει με συνοδεία άγη-

μα της Εθνικής Φρουράς και του σώματος προσκόπων την Τρίτη 1η Φεβρουαρίου 2000 στις 4 μ.μ., προεξάρχοντας του Θεοφιλεστάτου Χωρεπισκόπου Τριμυθούντος κ.κ. Βασιλείου. Καθ' όλη τη διαδρομή της πομπής πλήθος κόσμου προσετίθετο. Εψάλει ο Παναγυρικός Εσπερινός της Υπαπαντής του Χριστού, μέρα που γιόρταζε η εκκλησία στην Κυθρέα.

Απολυτίκιο της Εορτής. Χαίρε κεχαριτωμένη Θεοτόκε Παρθένε εκ σου γαρ ανέτειλεν ο Ήλιος της δικαιοσύνης, Χριστός ο Θεός ημών, φωτίζων τους εν σκότει. Ευφραίνου και συ Πρεσβύτα δίκαιε, δεξάμενος εν αγκάλαις τον Ελευθερωτήν των ψυχών ημών χαριζόμενος ημίν και την Ανάστασιν.

Πολύτιμες πληροφορίες για τη μελέτη μου αυτή μου έδωσε ο αείμνηστος Μιχαήλ Κυριάκου και ο Στυλιανός Πετάσης τον οποίο ευχαριστώ.

Ευχαριστίες ακόμη οφείλω:

Στον Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομο που φρόντισε σε ρεκόρ χρόνο να δοθεί η εικόνα της Μεγαλόχαρης για συντήρηση.

Στον Αιδεσιμότατο Δρ Δημοσθένης Δημοσθένους και τους συνεργάτες του για την προσεκτική και επιμελημένη συντήρηση που έκαναν να διατηρήθηκε η αυθεντικότητα της εικόνας της Πλατυτέρας των ουρανών.

Στο σωματείο "ΟΙ ΧΥΤΡΟΙ" Κυθρέας και ιδιαίτερα στον Πρόεδρο κ. Μιχαήλ Ανδρέου που είχαν την πρωτοβουλία για συντήρηση της εικόνας της Θεομήτορος.

*Χριστόδουλος Πέτσας
Πρόεδρος Σωματείου "Ελεύθερη Κυθρέα"*